

Is teenkorrupsiemaatreëls wensdenkery vir Afrikalande?

Devoshum Moodley-Veera*

Teenkorruptiesedag in Afrika word jaarliks op 11 Julie gevier ter herdenking van die aanvaarding van die Afrika-unie-konvensie oor die voorkoming en bekamping van korrupsie in 2003. Korrupsie bly 'n groot struikelblok vir ekonomiese ontwikkeling en vererger steeds armoede regoor die vasteland.

Transparency International se Korruptiepersepsie-indeks (KPI) meet en rangskik 180 lande vir die persepsie van korrupsie deur 'n skaal van 0 tot 100 te gebruik, waar 0 hoogs korrupt is en 100 baie skoon is. Volgens die 2024-KPI vaar lande suid van die Sahara steeds die swakste met 90% van lande onder 50.

Ekwatoriaal-Guinee, Suid-Soedan en Somalië het byvoorbeeld treurig gevaar met die laagste tellings van onderskeidelik 17, 13 en 11. Seychelle, Kaap Verde en Botswana toon positiewe vordering in die beheer van korrupsie en word beskou as die streek se toppresterders, met onderskeidelik 71, 64 en 59. Suid-Afrika, aan die ander kant, het 'n kommerwekkende tendens getoon en 41 punte aangeteken — 'n daling van drie punte sedert 2019 en onder die gemiddeld van 50.

Leefstyloudits

Lande soos Suid-Afrika, Kenia, Nigerië, Malawi, Namibië en Zimbabwe het leefstyloudits as 'n instrument aanvaar om korrupsie te voorkom en op te spoor. Hoewel hierdie maatreël prysenswaardig is, is die implementering daarvan dikwels onsuksesvol. Suid-Afrika het byvoorbeeld die verpligte implementering van leefstyloudits in sy staatsdiens geprioritiseer deur in Maart 2021 'n omvattende gids te publiseer.

Volgens 'n artikel deur die Suid-Afrikaanse regeringsnuusagentskap wat in September 2023 verskyn het, het meer as 11 000 staatsampptenare teen Maart van daardie jaar hierdie oudits ondergaan. Die doeltreffendheid van hierdie oudits word egter deurgaans belemmer deur wetlike raamwerke wat die openbare bekendmaking van hulle bevindings verbied.

'n Voorbeeld hiervan is dié van die Gautengse premier, Panyaza Lesufi, wat onlangs die verwydering van drie departementshoofde aangekondig het nadat hulle na bewering vir 'n tweede keer leefstyloudits gedruip het. Dit laat kritieke vrae ontstaan — waarom is hierdie staatsampptenare 'n tweede kans gegun ná 'n aanvanklike mislukking en waarom is daar nie die eerste keer onmiddellik opgetree nie? In hierdie geval bly die publiek in die duisternis, aangesien die auditverslae nie vir noukeurige openbare ondersoek vrygestel is nie.

Alternatiewe geskilbeslegting

Die gebrek aan deursigtigheid en aanspreeklikheid is een van die belangrikste redes waarom korrupsie ongehinderd voortduur. Dit help ook nie dat diegene wat 'n lig op korrupsie werp, dikwels geviktimiseer, gedreig of selfs vermoor word nie. Suid-Afrika beleef 'n ontstellende tendens: 'n toenemende aantal dissiplinêre stappe word teen fluitjieblasers geneem wat moedig oortredings binne hulle organisasies aangemeld het.

Alternatiewe geskilbeslegtingsmeganismes (GBM's), veral bemiddeling, word gebruik om druk op fluitjieblasers te plaas om nie-openbaarmakingsooreenkomste te onderteken en skikkingspakkette te aanvaar. Dit wek 'n ernstige kommer: word GBM doelbewus gebruik as 'n gerieflike

ontsnappingsroete uit aanspreeklikheid en deursigtigheid, veral in gevalle waar oortredings blootgelê is?

Die gebruik van GBM-maatreëls in kriminele sake of fluitjieblaassake hou 'n beduidende bedreiging in vir geregtigheid en die beskerming van diegene wat dapper genoeg is om na vore te kom.

Op die oog af lyk dit dalk asof dit die fluitjieblaser teen verdere loopbaanskade en die dikwels traumatiese proses van tradisionele litigasie beskerm. Die wangedrag bly egter onondersoek, ongestraf of selfs ryp vir herhaling. Dit maak dit moeiliker vir fluitjieblasers om beskerm te word, aangesien hulle stilte gekoop word eerder as om hulle bekommernisse aan te spreek. Aan die ander kant maak dit dit vir oortreders binne organisasies makliker om hulle kritici stil te maak, ongemaklike waarhede te begrawe en aanspreeklikheid te ontduik. Wanneer skikkingssooreenkomste skilde word wat oortreders beskerm, stort deursigtigheid en oorsigbestuur in duie.

Die oorheersing van prokureurs wat as bemiddelaars en arbiters dien, is uiters kommerwekkend, veral as die Regspraktykraad se onlangse stryd in gevalle van wangedrag onder sy lede en sy stadige dissiplinêre prosesse in ag geneem word. Dit ondermyn die vertroue van die publiek in die gebruik en doeltreffendheid van GBM.

Verre droom

Ondanks die feit dat lande soos Botswana, Ethiopië, Ghana, Namibië, Suid-Afrika, Malawi en Mosambiek wette oor die beskerming van fluitjieblasers ingestel het, skets die werklikheid 'n somber prentjie. Hierdie lande sukkel steeds om diegene wat oortredings blootlê, doeltreffend te beskerm.

'n Skreeuende voorbeeld is die geval van Biswick Kaswaswa, 'n Malawiese geëktrooieerde rekenmeester en voormalige finansiële bestuurder by Trinity Energy Company Ltd, Suid-Soedan se grootste energiemaatskappy in privaat besit. Volgens *Platform to Protect Whistleblowers in Africa*, 'n ondersteuningsorganisasie vir fluitjieblasers, het Kaswaswa ernstige vergelding in die gesig gestaar nadat hy kort ná sy aanstelling in 2018 die maatskappy se gebrek aan finansiële bestuursregulasies en -beleide aangemeld het. Sy beproewinge het gedwonge ontslag, arbitrêre inhegtenisneming en aanhouding en marteling ingesluit en is hy gedwing om weg te kruip.

Suid-Afrika is geen uitsondering nie. Sedert die vrystelling van die Staatskapingsverslag in 2022 het fluitjieblasers wat dapper getuig het, feitlik geen beskerming ontvang nie. Die oorgrote meerderheid, indien nie almal nie, is tans werkloos.

Hierdie situasie laat die volgende uiters belangrike vrae ontstaan: Watter invloed het die staatskapingsverslag en die moedige getuienisse van hierdie fluitjieblasers gehad as Suid-Afrika voortgaan om sy voete te sleep met die wysiging van belangrike wetgewing? As fluitjieblaserbeskerming werklik as 'n deurslaggewende meganisme in die stryd teen korrupsie beskou word, waarom is geen tussentydse maatreëls geïmplementeer om die lot van voormalige en huidige fluitjieblasers aan te spreek nie? Die langdurige vertraging deur die staat in die wysiging van fluitjieblaserwette laat nie net 'n klimaat van vrees voortbestaan nie, maar ondermyn ook die integriteit van sy pogings teen korrupsie.

Ten slotte, hoewel daar pogings is om korrupsie aan te spreek, hang die doeltreffendheid van hierdie teenkorrupsiemaatreëls af van meer as net beleidsformulering. Die volgehoue uitdaging lê in die implementering en gevolge vir diegene wat in hierdie oortredings geïmpliseer word.

Die visie van 'n florerende Afrika, waar lande groen is, gemeenskappe floreer, staatsinstellings met onafhanklikheid, integriteit en doeltreffendheid funksioneer, wetstoepassing korrupsie kragtig beveg en nie daaraan deelneem nie, en fluitjieblasers werklik beskerm word, voel soos 'n verre droom. Om eerlik te wees, sonder ernstige verbintenis sal ons nie 'n duik in korrupsie maak nie.

***Devoshum Moodley-Veera is 'n PhD-student by die Skool vir Publieke Leierskap en die Teenkorrupsiesentrum vir Onderwys en Navorsing van die Universiteit Stellenbosch (ACCERUS). Sy spesialiseer in die regte, etiek, fluitjieblaasbeskerming en teenkorrupsie.**